

УДК 341.645(569.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6932021.5>

Прегледни рад

*Душан Гујаничић**

Институт за политичке студије, Београд

СПЕЦИЈАЛНИ МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД ЗА ЛИБАН - ОД ОРИГИНАЛНЕ ИДЕЈЕ ДО НЕУБЕДЉИВЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак

Тема нашег рада је настанак, структура и деловање међународног Специјалног суда за Либан, како гласи његов званичан назив, који је настао из потребе да се суди агентаторима на либанског председника владе Рафика Харирија 14. фебруара 2005. године. У друштву немалог броја међународних кривичних судова који су интензивно настајали последње две до три деценије, овај суд услед низа својих особености - довољно је поменути примера ради његов начин настанка, стварну надлежносту, као и могућност суђења у одсуству - заузима једно прилично специфично место. С обзиром да се ради о материји међународног кривичног права, јасно је да анализа мора обухватити приступ карактеристичан за обе правне области без којих се не може у целини схватити феномен међународних кривичних судова, а у оквиру те целине још прецизније мешовитих, „хибридних“ или „интернационализованих“ судова као својеврсног „трећег пута“ између домаћег и међународног правосуђа, којима припада и Специјални суд за Либан. Након спроведене анализе, првенствено, мада не и искључиво, нормативном методом, посебног места које заузима овај суд у друштву многих међународних судова, закључује се да је на основу веома специфичног, а хронолошки посматрано последњег у низу на међународном

* dusan.gujanic@ips.ac.rs

плану, искуства Специјалног суда за Либан, готово немогуће са сигурношћу предвидети даљи развој институционалних тенденција, особина и евентуалне праксе међународног кривичног правосуђа *ad hoc* типа.

Кључне речи: међународно кривично право, Специјални суд за Либан, међународни тероризам, „интернационализовани“ судови, *ad hoc* судство.

УВОД

Међународно кривично правосуђе је у последње две до три деценије стекло своје запажено место у студијама и хроникама како међународног, тако и кривичног права. Након упечатљивих почетака на историјској сцени везаних за највеће страдање које је свет икада видео, Другог светског рата, те суђењу немачким и јапанским ратним злочинцима на суђењима у Нирнбергу (1945-1946) и Токију (1946-1948), у овој, данас динамичној материји, је дошло до извесног и нормативног и фактичког застоја који је потрајао наредних скоро пола века, и поред десетина међународних, регионалних сукоба који су „дали материјала“ за евентуално деловање међународног кривичног правосуђа. Но, од саме конкретизације те идеје није било ништа, а детаљно анализирање разлога за тај неуспех би нас вероватно одвело ван граница теме овога рада. Тек су трагични сукоби у бившој Југославији и Руанди у последњој деценији 20. века вратили на светску сцену идеју о међународном кривичном прогону ратних злочина и уопште међународних кривичних дела.¹ У том смислу, напори великог броја држава су на изванредан начин крунисани стварањем сталног Међународног кривичног суда са седиштем у Хагу на темељу Римског уговора потписаног 1998. године, а који је ступио на снагу четири године касније.²

Предмет овог рада је последњи у низу таквих судова који, по природи ствари, има доста сличности са ранијим *ad hoc* судовима, али и неке значајне разлике којима ћемо се бавити. Ради се о специјалном кривичном суду за Либан са седиштем у Хагу. Ми ћемо у овом раду приказати друштвено-политички контекст и међународноправни основ настанка овог суда, његову структуру и деловање, као и његове најизразитије кривичноправне (кривичнопроцесне) црте и особености, те сходно томе покушати

1 Неки аутори би томе придодали аргумент да је и крај (дво)блоковске поделе света допринео остварењу те идеје, што је занимљива и могуће тачна хипотеза, мада то овде није пресудно за тему нашег рада.

2 Услов за то је био да га ратификује најмање 60 држава потписница.

да издвојимо одређене закључке који би могли у перспективи да пруже бар минимални допринос даљем развоју појединих питања међународног кривичног права. Притом полазимо од хипотезе да је оснивањем Специјалног суда за Либан међународно кривично право добило још једну додатну димензију разноврсности у смислу специфичног институционалног аранжмана овог суда као и његовог фактичког деловања.

Када погледамо досадашњу структуру и праксу међународних кривичних судова није тешко запазити након извршене анализе да је сваки од њих имао понеку особиту црту, одређену специфичност која га је издвајала од других и тиме обогаћивала теорију, а поготово праксу међународног кривичног правосуђа.³

Прва особеност која јасно издваја специјални суд за Либан из корпуса до сада створених међународних кривичних судова се односи на његову стварну надлежност (*rationae materiae*). Наиме, *овај суд је надлежан за кривично дело тероризма, а не за ратне злочине, као што би се то легитимно могло очекивати од једног међународног кривичног суда.*

МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД ИЛИ „ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗОВАНИ“ ДОМАЋИ СУД?

Питање које смо поставили у претходном наслову може да изненади неупућене читаоце, а можда чак и оне правнике који се не баве посебно или непосредно међународним кривичним правом. Постављено питање се на одређени начин уобличило тек у последње две деценије - наиме, до почетка 21. века сви кривични судови оснивани на међународној сцени су имали ту јединствену особину да су били „чисти“ међународни судови, без примеса било каквих домаћих, националних елемената у организационој структури, поступку или праву које су примењивали. Ту се у првом реду мисли на већ споменуте *ad hoc* судове у Нирибергу и Токију, као и на судове за бившу Југославију и Руанду.

Међутим, на прелазу миленијума се та слика у пракси постепено мења. Наступиле су, како су то неки социолози приметили, две тенденције у међународним односима, правна глобализација и право на интервенцију (Humphrey 2011, 4). Већ

3 Понекад наравно те особености нису биле нужно позитивног карактера: тако на пример, суд у Нирибергу који је судио немачким ратним злочинцима је остао запамћен, поред низа карактеристика и генерално посматрајући позитивне улоге у историји, и по томе што није предвиђао својим статутом право жалбе, односно начело вишестепености кривичног поступка. Та његова карактеристика је уједно била вероватно и његов највећи недостатак, принципијелно посматрајући.

2002. године је основан Посебан суд за Сијера Леоне који је имао задатак да кривично гони учиниоце тешких кривичних дела током оружаних сукоба у тој држави, да би на тај начин фактички трасирао пут за један нови институт у међународном и посебно међународно кривичном праву – мешовите, „хибридне“ или „интернационализоване“ домаће судове. У чему је њихова особеност у односу на класичне, до тада познате међународне кривичне судове? Италијански професор Ђанлука Сера (*Gianluca Serra*) је покушао да у једној широј дефиницији обухвати њихове кључне важне елементе и особине.⁴ Он их одређује као *привремене органе кривичне јурисдикције који су установљени под окриљем УН услед избијања криза од међународног значаја (укључујући ту и оружане сукобе), праћених озбиљним и раширеним кршењима људских права, и обележених, како у правном тако и у институционалном смислу, једним комбиновањем националних и међународних елемената* (*Serra 2007, 197*). Дакле, идеја-водиља оваквих типова међународних кривичних судова је да се под окриљем УН као глобалне организације успостави сарадња са заинтересованом државом у циљу кривичног прогона осумњичених за вршење међународних кривичних дела, тако што би и конкретна држава допринела (кадровски /нормативно/финансијски) ефикасном кажњавању ратних злочина, уз уважавање њених политичких, али и неких других специфичности, као и легитимних националних интереса. У том смислу, има елемената за веровање да су поједина негативна искуства у вези трибунала за бившу СФРЈ и Руанду (који су били једнострано наметнути резолуцијама Савета безбедности УН) допринела другачијем институционалном приступу када је реч о неком будућем кривичном гоњењу ратних злочина и тешких повреда људских права у некој земљи. То су приметили и поједини аутори тврдећи да *искуство које произилази из кривичних судова створених уз подршку УН у суштини води давању предности ситуацији у којој је заинтересована држава „придružена стварању суда“* (*Lelarge 2007, 402*), дакле, као својеврсни актер приликом настанка једног међународног кривичног суда, а не као пуки објекат спровођења нечије (гео)политичке воље или интереса том приликом. Имајући у виду све претходно речено, и Специјални

4 Мада, када бисмо се упустили у одговор на питање да ли је овде присутан један класичан концепт (када случај обухвата све битне особине једног типа, „затворен“ концепт) или пак прототипски концепт (случај не мора нужно да обухвата све важне особине једног типа, али мора да одговара једном конкретном циљу или идеалу, „отворен“ концепт), услед доста сложене стварности и материје били бисмо у дилеми, иако бисмо можда предност дали прототипском схватању концепту. У том смислу видети: Дајовић 2015, 77.

суд за Либан, спада у мешовите или „хибридне“ међународне кривичне судове.⁵

Притом, из овог покушаја дидактичке обраде и класификације ове врсте судова никако не би требало брзоплето закључити да је реч о једној (ултра)хомогеној категорији судских органа. Напротив, с обзиром да су они настали као изражена потреба праксе и горућег питања кривичног прогона и кажњавања ратних злочина у конкретним оружаним сукобима, висок ниво њихове једнообразности је по дефиницији искључен. Доказ за то је што поједини аутори⁶ чак и у оквиру њих издвајају три различите подкатеорије, те говоре о: 1) домаћим судовима са међународним особљем, 2) интернационализованим домаћим судовима, 3) међународним кривичним судовима у ужем у смислу, у које би спадао и Специјални суд за Либан. Дакле, све њих одликује, уз неизбежну разноликост, одређени мањи или већи степен учешћа међународног елемента (превасходно судија и тужилаца), независно од тога да ли су ти судови формално или не део домаћих правних поредака.

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ ЛИБАНА И СПЕЦИФИЧНЕ ОКОЛНОСТИ НАСТАНКА СУДА

Либан је политички, историјски и верски посматрано прилично подељена земља чија друштвена ситуација објективно доводи до знатних тешкоћа у функционисању државе и њених органа. Вишестрана сложеност ове земље, која је већ деценијама попрिште сукоба високог или ниског интензитета, је малтене постала синоним или један од синонима за нестабилност Блиског истока. Двоцифрен број различитих заједница (према неким изворима чак 17) у Либану, са јаким, превасходно верско-културним идентитетом, а које све претендују на одређени већи или мањи политички утицај, је до максимума отежао постизање друштвене стабилности која би се заснивала на једном стабилном правном поретку и уређеном правном систему⁷. У таквим специфичним

5 Да придев „хибридни“ није присутан само у колоквијалној или пак строго теоријској употреби, сведочи и званични сајт Специјалног суда за Сијера Леоне, где се дотични термин изричито помиње приликом описивања природе и мисије овога суда. Видети на: <http://www.rscsl.org/>, приступљено 2. јуна 2021. године.

6 На пример, Борис Кривокапић помиње наведену поделу. Видети: Пауновић, Кривокапић, Кретић 2021, 341-345.

7 Колико је у појединим питањима ситуација хаотична у Либану, сведочи и чињеница да је према неким изворима последњи (и једини!) попис становништва у овој земљи одржан давне 1932. године. Извор: Тодоровић 2010, 24.

условима, а уз учешће и заинтересованост појединих иностраних држава (некада француско-енглеска зона интереса, а данас у великој мери сиријска), је и дошло до конкретног догађаја који је био повод за настанак Специјалног суда за Либан. Ради се, наиме, о убиству тадашњег либанског председника владе Рафика Харирија у атентату у Бејруту, престоници Либана, 14. фебруара 2005. године. Убиство путем класичног терористичког акта (техником возача „камиказа“) где је, поред Харирија, страдало 20-ак особа а преко 200 рањено, је пружио прилику либанским властима да се обрате Уједињеним нацијама за захтевом за оснивање једног специјалног суда који би кривично гонио учеснике атентата на премијера Харирија.

Већ сама околност да се једна независна и суверена држава обраћа неком органу или организацији ван својих граница са жељом да он суди за кривично дело учињено у њој, дакле за један строго унутрашњи кривичноправни деликт колико год он тежак био, је податак сам по себи веома индикативан који ће остати забележен у историји као вероватно први случај такве врсте.⁸ Другим речима, он сам значи *једно прећутно признање од стране одређене државе, у овом случају Либана, да она није у стању да адекватно и задовољавајуће обавља једну од својих виталних функција – судску функцију*. Додуше, проблематична сувереност појединих држава, у овом случају Либана, не мора бити нужно изненађење ако се присетимо луцидног Келзеновог става да *држава нити јесте нити није суверена; може се само претпостављати да је суверена или не* (Келзен 1951, 363).

Вишеструка сложеност либанског друштва и поготово политичких прилика је највише дошла до изражаја, чини се, приликом настајања Специјалног суда за Либан. Самом његовом оснивању су претходили поједини догађаји без којих се не може разумети процес његовог настанка који није текао ни брзо ни лако.⁹

Оно што је индикативно је првенствено чињеница да се међународна заједница врло брзо након атентата умешала

8 Ако бисмо се усудили да правимо својеврсну паралелу са нашом земљом, онда би вероватно у том погледу најближи случај томе био да се наша држава обратила којим случајем ОУН после убиства председника Владе 2003. године са захтевом за формирање једног међународног односно мешовитог суда који би судио извршиоцима атентата.

9 С друге стране пак, многи аутори су поставили легитимно питање у вези некажњавања бројних злочина током грађанског рата у Либану (1975-1990) који је однео преко 100 000 хиљада жртава. И заиста, без обзира на усвојену амнестију за све учеснике тог сукоба 1991.године, елементарни осећај за правду и логику би морао да се запита да ли је живот једног политичара, макар и председника владе, „вреднији“ (макар у кривичноправном смислу) од живота на хиљаде страдалих цивила.

непосредно у овај случај кроз формирање међународне истражне комисије. Поготово нас може зачудити да је међународна заједница утврдила, у форми Резолуције 1595 Савета безбедности ОУН од 7. априла 2005. мањкавост либанских власти у вођењу истраге (дакле свега неколико недеља после атентата!), што начелно може довести до легитимног питања оправданости толике журбе након овог трагичног догађаја, имајући у виду пре свега сложеност саме истраге једног политичког злочина *par excellence* и све друштвене и политичке тешкоће са тим повезане.

Дотична *Мисија за утврђивање чињеница* је у свом извештају од 24. марта 2005. закључила да је истрага које су водиле либанске власти садржала озбиљне недостатке, и да у недостатку средстава и воље за успехом она не би могла довести до веродостојних закључака (De Geouffre de la Pradelle 2009, 92). Хронолошка анализа догађаја наводи на логичан закључак да се појединим међународним факторима веома журило у својеврсној делегитимизацији либанских власти у погледу вођења званичне истраге.

Међутим, почетни моменат у настанку специјалног суда за Либан је захтев упућен крајем 2005. године од стране либанске владе Генералном секретару ОУН са жељом за стварање посебног суда који би казнио атентаторе на Рафика Харирија. У том смислу је цела 2006. протекла као „мртва година“, јер је споразум о стварању специјалног суда за Либан и ОУН закључен тек почетком 2007. године (23. јануара и 6. фебруара). Том приликом је дошло до великог расцепа међу самим либанским политичким партијама – оне које су сматране просиријским (а самим тим и проиранским), а на првом месту Хезболах, су се дотичном предлогу жестоке успротивиле сматрајући да би тај суд био продужена рука западних држава против шиитских чинилаца: у првом реду Хезболаха, али и Сирије и Ирана. Иако је споразум о оснивању суда за Либан закључен између ОУН и Либана, највећи проблем је настао приликом неопходне ратификације постигнутог договора са ОУН у либанском парламенту. Тим поводом је дошло до веома неуобичајене ситуације: председник парламента је чак одбио да постигнути споразум стави на дневни ред скупштине, вршећи тако отворену опструкцију овог процеса. Међутим, тада се догодила једна заиста изузетно ретка ситуација у пракси Савета безбедности ОУН: дошло је до нелегалне, условно речено „до-ратификације“¹⁰ од стране овог органа који се самостално (!) „постарао“ да оконча

10 Израз смо ми сковали.

процес усвајања споразума закљученог између ОУН-а и Либана.¹¹ Овакав несвакидашњи потез, учињен превасходно под утицајем западних држава- чланица Савета безбедности, је једна у низу необичности које су пратиле како настанак, тако делимично и слику каснијег деловање овог суда. Иако је нелегалност оваквог поступања Савета безбедности очигледна, можда би се евентуално (додуше ванправно) објашњење, али никако и оправдање, оваквог потеза могло пронаћи у ставу америчког правног филозофа Лона Фулера (*Lon Fuller*) да *оно што се очекује да право учини како би постигло своје циљеве, јесте нешто што се потпуно разликује од самог права* (Фулер 2001, 126). Ако бисмо се пак фокусирали првенствено на правни аспект овог питања чини се да нема дилеме да је *у недостатку ратификације као и случају манљиве ратификације, један међународни уговор, а да није у поједностављеној форми- што овде није случај, није правоваљано закључен* (De Geouffre de la Pradelle 2009, 80).

Све у свему, Резолуцијом Савета безбедности 1757 од 30. маја 2007. је одлучено да Споразум о стварању Специјалног суда за Либан између ове државе и ОУН ступа на снагу 10. јуна исте године. За дотичну резолуцију је гласало 10 држава док је било 5 уздржаних (Русија, Кина, Јужноафричка република, Индонезија и Катар), те логично ниједан против. Оно што је овде важно истаћи је да се Савет безбедности приликом усвајања поменуте резолуције позвао на главу VII Повеље Уједињених нација која допушта употребу силе у сличају угрожавања мира и безбедности у свету. Овакво поступање Савета безбедности, једног политичког тела великог ауторитета и широких овлашћења, колико год са једног, пре свега правног становишта било недопустиво, се неке друге стране можда делом и није изненађење. Јер, како тврди француски професор Серж Сир (*Serge Sur*): „Савет безбедности ... је једна политичка инстанца која доноси политичке мере, са политичким мотивима и циљевима. *Његова мисија се не састоји у поштовању права, већ у одржању или успостављању међународног мира и безбедности, што је потпуно другачија ствар*“.¹² Он је подређен Повељи, али у том широко одређеном распону он располаже неумољивом дискреционом влашћу. Ко би га могао контролисати? (Sur 2004, 69).

Суд за Либан је сасвим извесно међународни суд чији је процес

11 Насупрот јасној одредби либанског устава (чл.52) да је за то задужена искључиво скупштина Либана.

12 Тешко нам је да поверујемо да је Савету безбедности баш све допуштено и „опроштено“ у његовој мисији очувања мира и безбедности у свету, али овде не можемо улазити у ширу расправу са наведеним аутором.

настанка најдуже трајао, што представља још једну његову битну особеност међу великим бројем других.

ЗБОГ ЧЕГА ПОСЕБАН СУД ЗА ЛИБАН А НЕ СТАЛНИ МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД?

Једно од првих, и притом сасвим логичних и умесних питања која се могу поставити у вези стварања међународног суда за Либан је следеће: због чега се уопште прибегло једном таквом решењу, односно стварању још једног међународног кривичног суда *ad hoc* карактера поред већ постојећег, сталног Међународног кривичног суда са седиштем у Хагу?

Правни разлози за то превасходно леже у стварној надлежности (*rationae materiae*) која се јасно разликује код ова два међународна кривична суда. Наиме, Међународни кривични суд (у даљем тексту: МКС) има јасно омеђену стварну надлежност на кривични прогон тзв. *међународних кривичних дела у ужем смислу* која су наведена у члану 5. Римског статута као његовог оснивачког акта, то јест међународноправног основа за његов настанак. Реч је о следећим међународним кривичним делима: злочину геноцида, злочину против човечности, ратним злочинима и агресији.¹³ Ради се дакле о затвореном кругу, ограниченом броју (« *numerus clausus* ») кривичних дела, ван којих није могуће (а питање да ли је и потребно) проширивање стварне надлежности јединог сталног међународног кривичног трибунала.¹⁴ Дакле, узимајући у обзир озбиљност и тежину наведених међународних злочина, јасна је идеја да један стални међународни суд, на темељу свог ауторитета и прецизно дефинисане оријентације на гоњење најважнијих међународних кривичних дела, замени у будућности све (или барем многе) евентуалне *ad hoc* кривичне судове на међународном плану. Значај МКС-а лежи у томе што је он правно јасно уобличио, а извесно и усталио сам појам међународног

13 Која се често још назива у литератури и „злочиним против мира“. Иначе, иако злочин агресије потпуно равноправно са осталима улази у стварну надлежност МКС-а, требало је да прође више година пре него што су се остварили услови за операционализацију ове инкриминације из статута суда, услед неслагласности уговорних страна и тешкоћа у свеобухватном дефинисању појма агресије, све до договора у Уганди 2017. када је усвојен амандман на Римски статут који отвара пут надлежности овог суда у погледу суђења за акт агресије, који додуше није још увек ни ступио на снагу.

14 Напоменимо узгред и то да се и немачким ратним злочинцима на процесу у Нирнбергу 1945/1946, а који се с правом сматра каменом-темељцем у каснијој изградњи међународног кривичног права, судило за три од укупно четири међународна кривична дела које предвиђа Римски статут МКС-а, односно за све горе набројане злочине изузев геноцида, који је пак правно изграђен и уобличен тек Конвенцијом УН о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године.

кривичног дела, одређујући му конкретан садржај кроз четири одвојено регулисана типа међународних злочина, јер чињеница да се *општи појам међународног кривичног дела [се] до ступања на снагу Римског статута, претежно изграђивао на искуствима праксе међународних кривичних суђења* (Шкулић 2020, 147), и то праксе све од реда несталних међународних судова, од Нирнберга и Токија, па све до судова за бившу Југославију и Руанду. Већ сама чињеница да сада постоји својеврсни „каталог“ међународних деликата у окриљу статута једног јединог сталног међународног кривичног суда представља велики корак напред у правцу изградње и стабилизације међународног кривичног права и заокруживања појма међународног кривичног дела.

Поред ограничене стварне надлежности МКС-а, у датом случају је постојао још један разлог који је онемогућавао његово укључивање у суђење оптуженима за убиство либанског премијера – то је неприступање Либана Римског статута као оснивачком акту МКС-а. Наиме, међу 123 државе потписнице¹⁵ се не налази име Либана. Дакле, ни у садржинском ни у формалном смислу нису били испуњени услови за деловање МКС-а у овом случају.

НАДЛЕЖНОСТ СПЕЦИЈАЛНОГ СУДА ЗА ЛИБАН

Као и код сваког судског органа, независно од конкретног нивоа деловања, питање његове надлежности је од кључног значаја. Члан 4. статута истиче да либански судови имају са овим судом „конкурентску надлежност“, али да „специјални суд у границама своје надлежности има предност у односу на либанско правосуђе“.¹⁶

Стварна надлежност

Стварна надлежност (надлежност *rationae materiae*) специјалног суда за Либан је; како смо већ истакли, један од кључних дистинктивних елемената овог судског тела у односу на све остале до сада формиране међународне кривичне судове, било класичне било мешовите. Неки аутори (на пример Ђанлука Сера) чак сматрају да је уз *анормални правни основ* „његовог настанка, то главна тачка разликовања у односу на остале „хибридне“

15 Податак је пронађен на сајту суда: <https://www.stl-tsl.org/fr> Приступљено 17. априла 2021.

16 Што је значајна разлика у односу на стални МКС који у односу на домаће судове има споредну надлежност.

међународне судове (Serra 2007, 197). У том погледу, тешко је не сложити се са таквим мишљењем.

И заиста, ако се изблиза погледа надлежност *ratione materiae* осталих међународних кривичних судова, лако је закључити да је искључиво у либанском случају реч о једном деликту унутрашњег права (тероризму, макар и са претпостављеним међународним елементом), за разлику од мање-више „класичне“ стварне надлежности међународних кривичних судова који су, сви до једног, успостављени како би казнили извршиоце најтежих међународних кривичних дела, превасходно ратних злочина.

Имајући у виду да је ово први међународни кривични суд који је надлежан за суђење једном терористичком акту, није згорег се подсетити чињенице да се првобитни покушај стварања једног међународног суда за тероризам већ био десио у оквиру Друштва народа. Наиме, на конференцији у Женеви 1937. године је усвојена Конвенција о спречавању и кажњавању тероризма коју је потписало 20-ак држава, међу којима и Краљевина Југославија.¹⁷ Међутим, узлед затегнутих међународних прилика и убрзаног избијања Другог светског рата наведена конвенција никада није заживела, као уосталом ни суд који би судио међународном тероризму. Од тог периода па до данас, тероризам јесте остао константна појава на међународној сцени, мада уз одређене разлике у форми јер „феноменолошки посматрано, тероризам је тридесетих година 20. века пре свега био индивидуалног карактера, односно углавном се радило о атентаторима... док је већина данашњих терористичких организација оријентисана на масовне ударе по цивилном становништву, уз проузроковање великих људских жртава и стравичних материјалних разарања“.¹⁸ Чини се да је међународна заједница тек у 21. веку посветила више пажње међународном тероризму, да би у том смислу и Резолуцијом Савета безбедности 1368 од 12. септембра 2001. године¹⁹ констатовала да је међународни тероризам претња за светски мир и безбедност.

Временска надлежност

С обзиром да је атентат против Рафика Харирија извршен 14. фебруара 2005. године, логично је запитати се у ком временском раздобљу би било оптимално успоставити надлежност суда, а

17 У чије име је конвенцију потписао познати професор и теоретичар права Тома Живановић.

18 *Ратни злочини и други основни институти међународног кривичног права*, Зборник радова- уредио Милан Шкулић, АТС Београд, 2011, стр. 19.

19 Дакле, свега један дан након терористичког напада на „куле близнакиње“ у Њујорку.

да тај период покрије све кривичноправно релевантне радње и учеснике у овом *par excellence* политичком кривичном делу. Творци статута овог суда су се определили у том смислу за период нешто дужи од једне године, од 1. октобра 2004. до 12. децембра 2005. године. Другим речима, веровало се приликом израде овог акта да се релевантан период током којег је припреман атентат протеже неких четири и по месеца пре тог трагичног догађаја, с једне стране, односно неких десет месеци након њега. Међутим, тако одређена временска надлежност овог суда ипак није дефинитивно непроменљива јер сам статут у свом члану 1. помиње и „сваки други накнадни датум о коме одлуче уговорне стране уз сагласност Савета безбедности“.

Персонална надлежност суда

Круг потенцијално интересантних лица са становишта кривичног гоњења од стране тужиоца је веома широк. То су наине сва она лица која су на одређени начин укључена у припрему и извршење, и то не само главног атентата од 14. фебруара 2005, већ и она лица која су евентуално учествовала у оним политичким убиствима, чак и после 12. децембра наведене године, под условом да су ти остали, „споредни“ атентати повезани на неки од следећих начина са убиством Харирија: 1) злочиначка намера (мотив), 2) жељени циљ, 3) својство циљаних особа, 4) начин извршења, 5) учиниоци. Овде јасно видимо да су творци Статута желели да омогуће широко поље деловања истражним органима, јер је у основи довољно да било који од наведених облика повезаности буде испуњен, па да одређено лице потпадне под кривични прогон тужиоца. Примена института саучесништва је најављена дакле као потенцијално веома широка, вероватно услед разумљиве потребе да се истражним органима остави довољно маневарског простора током кривичног гоњења.

ПОСТУПАК ПРЕД СУДОМ

Извори права

Једна од најзначајнијих особености Специјалног суда за Либан лежи у чињеници да се примењује материјално домаће право, и то „одредбе Кривичног закона Либана, превасходно у оном делу који се односи на гоњење и кажњавање терористичких аката, злочина и деликата против живота и физичког интегритета лица, незаконитог

удруживања и прикривања злочина и деликата“, као и „чланове 6. и 7. либанског закона од 11. јануара 1958. који поопштрава казне за побуну, грађански рат и међуверске сукобе“ (чл. 2, ст. 1. Статута суда).

У процесном пак смислу, Суд се ослања на своја Правила о поступку и доказима, усвојена 20. марта 2009. године, која су до данас ревидирана 11 пута.

Дакле, творци Статута су се определили за једну мешовиту варијанту примене, искључиво материјалног кривичног права Либана с једне стране, и својих, аутономних процесних норми с друге стране²⁰, што чини свакако један од главних елемената његове „хибридности“.

ОРГАНИ

Судије

Када је о органима овога суда реч, ваља на почетку констатовати да поред неких класичних, уобичајених решења, и у овом сегменту могу бити издвојене неке особености.

Састав

Што се тиче судских већа, овде су логично присутни Првостепено веће и Жалбено (Апелационо) веће. Њихов састав је подешен тако да иностране судије чине већину у односу на либанске, и то у сразмери 2:1 у првостепеном и 3:2 у другостепеном већу. Поред тога, нагласимо да се творац статута определио да изостави класичног истражног судију²¹, већ је уместо њега присутан судија за претходни поступак, такође странац, као и двоје судија помоћника, по један домаћи и страни. Све у свему, предвиђено је постојање укупно 11 судија (3 у првом степену, 5 у другом, један судија за претходни поступак и двоје судија помоћника) у оквиру Специјалног суда за Либан, од којих је четворо домаћих и седморо страних судија.

Председник Жалбеног већа је истовремено и председник Суда. Поред редовних судијских послова, он је одговоран и за редовно

20 За разлику рецимо од међународног суда за Камбоџу где су процесна правила првенствено произилазила из домаћег права. О томе видети више код: Боначић, Хрстић 2012, 35-56.

21 Ово није ново решење у међународној кривичној пракси, јер идентично решење има нпр. и Хашки трибунал за бившу Југославију, као и неки други међународни кривични судови.

функционисање суда и нормално руковођење правосуђем, као и за представљање суда. Он има формалну обавезу да једном годишње упути извештај и Генералном секретару УН и либанској влади у погледу функционисања и активности суда (чл.9, ст.3. Статута).

Уопштено посматрајући, јасна је намера творца статута суда да у сваком тренутку и у свакој фази процеса инострани елемент задржи контролу над поступком како би, уз учешће либанских судија, допринео једном непристрасном и професионалном суђењу.

Услови и избор судија

Када је о стручним условима за избор судија реч, можемо констатовати да овде не постоје нарочита одступања у односу на уобичајена решења по овом питању.

Захтева се у чл. 9. Статута да судије „морају уживати висок морални углед, бити на гласу услед њихове непристрасности и интегритета и поседовати велико судијско искуство“. Исто тако, „мора се водити рачуна ... о њиховој установљеној судијској стручности у области кривичног права, кривичног поступка и међународног права“.²²

Што се избора судија тиче, њих именује Генерални секретар ОУН на основу чл. 2 споразума између ОУН-а и Либана, и то на трогодишњи мандат, који се може обновити на одређен број година након консултација Генералног секретара УН са владом Либана. У самом статуту се не прецизира посебно, ван наведених услова, одакле ће се бирати судије овог суда²³, али чињеница да се по овом питању либанска влада укључује тек од момента када судијима треба продужити мандат нас упућује на два закључка: прво, да одлучујућу улогу овде има неспорно Генерални секретар ОУН (а преко њега вероватно и утицајне чланице Савета безбедности), и друго, да накнадно одређена дужина обновљеног мандата судија прећутно сугерише у ком року би се могло очекивати да се поступак оконча.

22 Занимљиво је, са академског али делимично и са практичног становишта, да се нигде у статуту не помиње међународно кривично право као посебна област где се тражи стручност судија. Један део (међународноправне) доктрине би на ову опаску вероватно одговорио да је тај услов већ прећутно садржан у познавању међународног права. Познате су делимичне разлике између „интернационалиста“ и „кривичара“, барем код нас, у погледима које имају према месту и третирању међународног кривичног права (упрошћено речено се у великој мери то може свести на питање да ли је у приступу нагласак на придеву „међународно“ или придеву „кривично“ у називу дисциплине), што већ представља посебну тему.

23 У суштини судије Специјалног суда за Либан бира посебна трочлана међународна комисија (оформљена у октобру 2007.), уз сагласност Генералног секретара ОУН, а њу су чинили један бивши судија хашког суда за бившу Југославију, један судија трибунала за Руанду, као и један правни саветник у ОУН.

Овлашћења већа

Већ из прве одредбе Статута која уређује ово питање делује као да је исказано опредељење ка такозваном англосаксонском, односно акузаторском типу поступка где судеће веће у позицији неутралног посматрача цени убедљивост и снагу доказа које пред њега изнесу обе стране, без икакве обавезе да оно само нарочито активно трага за утврђивањем истине кроз сопствени активан однос у правцу извођења доказа. Каже се наиме у чл. 21. да „суд строго ограничава поступак, жалбу и ревизију на брзо разматрање постављених питања...“ Даље, он „преузима све стриктне мере како би се избегло свако деловање које би довело до неоправданог одуговлачења поступка“.

ТУЖИЛАЦ

Вероватно ништа тако као положај и овлашћења тужиоца не одређује ближе физиономију и карактер једног кривичног поступка. Према усвојеним решењима у овом суду, рекло би се да се ради преваходно о акузаторском типу кривичног поступка, који иначе није новина у међународном кривичном судству.

Творац статута се потрудио да нагласи независност тужилачке позиције тиме што се истиче да тужилац „не тражи нити прима упутства од било које владе или било ког другог извора“ (чл. 11, ст. 2.). Међутим, у том истом ставу се каже да је „тужилац издвојен орган унутар суда“, што би у функционалном смислу негде могло бити критиковано, слично као и у случају Хашког суда за бившу Југославију.²⁴

С друге стране, његова надлежност је одређена кроз „вођење истраге и кривичног гоњења против одговорних лица²⁵ за злочине из надлежности специјалног суда“. Оно што је занимљиво и важно овде истаћи је могућност да тужилац обухвати оптужбом више лица „оптужених за исти деликт или различите деликте извршене у оквиру истог злочиначког подухвата“. Да ли је овде у питању иста или бар слична конструкција „заједничком злочиначком подухвату“ насталом у пракси Хашког трибунала за бившу Југославију, кога је, узгред речено, значајан део наше доктрине и стручне јавности веома критиковао? Најпроблематичнији елемент код поменуте

24 У том смислу можемо упутити на дело Косте Чавошког *Хаг против правде*, ИКП Никола Пашић, 1998.

25 У контексту потребе за строгим поштовањем претпоставке невиности вероватно би исправније овде било рећи „против лица за које постоји основана сумња“ да су извршила злочине из надлежности специјалног суда.

конструкције је била чињеница да дотични институт уопште није ни био предвиђен статутом Хашког суда, већ га је током времена изградила судска пракса, као значајно и недопустиво одступање од најосновнијег начела кривичног права - начела законитости. У сваком случају, са сигурношћу се може рећи да је овде напредак макар у чињеници да је сличан институт предвиђен статутом, уколико се уопште може говорити о одговарајућој сличности.

Када је реч о захтеваним условима за избор тужиоца, они су доста слични оним судијским - „висок морални углед“, „доказана стручност“ и „велико искуство у вођењу истрага и кривичног гоњења“. Дужина мандата је апсолутно идентична мандату судија (3 године), који може бити обновљен на одређено време након консултација између Генералног секретара УН и либанске владе.

У складу са концептом мешовитог суда и овде је пао избор на страног тужиоца, мада то није изричито наглашено статутом. Па ипак, из одредбе чл. 11, ст. 4. да му у раду помаже „либански тужилац“, може се закључити на основу *argumentum a contrario* да тужилац мора бити странац. Наравно, тужилачки рад подразумева и одређени број других нужних, либанских и међународних функционера, који му помажу у испуњавању његових задатака.

Све у свему, делује нам неспорно да је овде извршен избор у правцу такозване тужилачке истраге, без институције истражног судије, уз једног судију за претходни поступак који углавном потврђује одлуке тужиоца.

Канцеларија за одбрану

Канцеларија за одбрану (*Defence Office, Bureau de la défense*) је један институционални спецификум у окриљу Специјалног суда за Либан. Њему је посвећен свега један члан Статута (да ли случајно?), где се у чл. 13. каже да ова канцеларија „штити права одбране и пружа подршку и помоћ кроз проучавање права, сакупљања доказних елемената или давања правних савета ако је то неопходно, телима одбране и особама које имају право на правну помоћ и које се појављују пред судијом за претходни поступак или пред већем из одређеног разлога“.

На челу овог тела Генерални секретар УН именује, уз консултације са председником суда, једну независну личност као шефа Канцеларије и такође утврђује списак савета за одбрану. Статут допушта могућност да ова Канцеларија може у свом саставу имати „једног или више бранилаца по службеној дужности“.

Овај орган, својеврсни „колективни адвокат“ по својој правној

природи, очигледно има сврху да створи извесну равнотежу у погледу процесног положаја двеју страна, као и да створи слику атмосфере једнаких шанси пред судом.

ПОЛОЖАЈ ОПТУЖЕНИХ И ЖРТАВА

Положај оптужених

У погледу положаја оптужених творци Статута су се потрудили да усвојене одредбе одговарају високим међународним стандардима. Ми овде нећемо наводити таксативно све одредбе које регулишу њихов положај (имајући класичан карактер већине усвојених решења), већ ћемо привући пажњу на нека карактеристична, па и релативно занимљива решења.

За очекивати је било да читав низ уобичајених процесних гаранција и начела буде присутан у статуту: претпоставка невиности оптуженог, право на правично и јавно суђење, право на благовремено информисање о садржају оптужби против њега, право на суђење без претераног одуговлачења²⁶, право на довољно време и нужне погодности у циљу припреме одбране и слободне комуникације са својим правним заступницима, право на разматрање свих доказних елеманата који га терете, право на тумача у случају непознавања службеног језика суда, право испитивања и сведока одбране и сведока оптужбе, право на несведочење против себе самог и непризнавање кривице, право на давања изјава у свакој фази поступка итд., те у том смислу нема потребе да се дуже задржавамо на њима.

После свега наведеног што спада, како рекосмо, у вишемање класичан арсенал кривичнопроцесних гаранција и начела, долазимо до једне, по нашем суду, заиста значајне специфичности овог трибунала – ради се о *могућности суђења у одсуству оптуженог*. Оваква могућност сама по себи не би била превелика новина (имајући у виду да је била предвиђена и на Нирнбершком суђењу нацистима²⁷), да није начина на који је овде формулисана та могућност; реч је наиме о томе да је овде то дефинисано као

26 Што је својеврсна преквалификација „суђења у разумном року“ како то налажу на пример европски стандарди. Међутим, јасно је из смисла формулације да је суштина идентична.

27 Међу 24 оптужена у Нирнбергу, у одсуству се судило само Мартину Борману који је осуђен на смрт. Међу осталим оптуженима, 12-оро њих је осуђено на смрт, троје на доживотне казне затвора, троје на временске казне, док је у 3 случаја дошло до ослобађања оптужених. Додајмо такође и да је један оптужени извршио самоубиство пред почетак суђења, а да је један услед тешког здравственог стања оглашен неспособним за суђење.

право (!) оптуженог у чл. 22, ст. 1, тачка а) Статута. Заиста је неубичајено да се суђење у одсуству фактички промовише као својеврсно право оптуженог од кога он може својеволјно, изричито у писаној форми, одустати, а не као изнуђена могућност услед недоступности оптуженог. Готово невероватно, са становишта елементарне и људске и правничке логике, звучи опција да се оптуженима за тешко кривично дело тероризма оставља на слободну вољу да они самостално одлуче да ли ће се појавити или не пред судским већем на главном претресу, како би се то дало закључити из наведене формулације. Оволика „демократичност“ према оптуженима за тешка кривична дела се по нашем суду може разумети (али тешко и оправдати) једино чињеницом да је од почетка било јасно да ће се тешко физички доћи до окривљених, односно да је њихово хапшење слабо извесно. Иначе, на званичном сајту суда се даје једно лаконско образложење суђења у одсуству где се каже да „правда не сме бити ометена вољом оптуженог или намерама државе која одбија да га изручи“.

Иначе, у члану 22. статута који уређује суђење у одсуству се наводе три ситуације у којима суд прибегава овом неубичајеном поступању, и то:

а) Ако је оптужени изричито и писаним путем *одустао* од свог права да буде присутан;

б) Ако није изручен суду од стране државе која га је ухапсила;

в) Ако је у бекству или не може бити пронађен, а све што је било разумно могуће је било учињено да се обезбеди његово појављивање пред судом и да буде обавештен о оптужбама које је потврдио судија за претходни поступак.

Као што можемо видети, ситуације под б) и в) су оне у којима суђење у одсуству има смисла и где није могуће другачије разумно поступити.

С друге стране, у ставу 3. члана 22. статута се каже да „у случају осуде у одсуству, оптужени који није својом вољом одредио своје правне заступнике има право да његов случај буде поново суђен у његовом присуству пред судом, сем уколико не прихвати пресуду“. Другим речима, повреда процесних правила у вези именовања лица задужених за правну помоћ извршена на наведени начин је довољан разлог за укидање првостепене пресуде, сем уколико сам оптужени не прихвати изречену пресуду. Међутим, овде се по нашем мишљењу поставља питање оправданости оваквог решења, па и њене заснованости на здравом разуму. Наиме, колико је вероватно да ће лице у бекству прихватити да се појави пред судом под било којим образложењем или пак да из тог свог статуса

„бегунца“ прихвати изречену пресуду у његовом одсуству? Због свега овога сматрамо да је овакво једно решење више има теоријски значај него што има реалну применљивост.

Положај жртава

Питање статуса жртава дуго времена није привлачило нарочиту пажњу пред међународним кривичним судовима, и то до те мере чак да се до почетка 20. века сматрало готово и непостојећим у неком институционалном, уређеном смислу. Додељивање одштете жртвама које су претрпеле страхоте међународних деликата се није ни постављало као могућност до неког момента. Статути *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Руанду рецимо нису садржали никакву могућност институционалног, материјалног задовољења положаја жртава, што се може проблематизовати као решење. Одговор би се можда могао наћи у томе што би се потенцијално велики број жртава (радило би се вероватно о стотинама, ако не и хиљадама људи) могао укључити у поступак, дошло до извесног „загушења“ у раду суда услед огромног броја захтева за обештећењем.

У том контексту је од великог, ако не и историјског значаја, пресуда сталног Међународног кривичног суда од 17. јануара 2006. године, као *прва пресуда једног међународног кривичног суда који уводи учешће жртава у један међународни кривични поступак* (Lounici, Scala 2005, 377). У датом случају се ради о шест особа којима је признат статус жртава у вези са оружаним сукобима у Демократској републици Конго („Конго-Бразавил“) крајем деведесетих година прошлог века. Релевантан основ за дефиницију жртве је пронађен у правилу 85 Правилника о поступку и доказима Међународног кривичног суда где се каже да се „термин „жртва односи на свако физичко лице које је претрпело штету услед учињеног ратног злочина који произилази из надлежности суда... [и да се] може проширити на сваку организацију или институцију чије је неко добро из области религије, просвете, уметности, науке или хуманитарних активности, неки историјски споменик, болница или било које друго место или предмет коришћен у хуманитарне сврхе претрпео директну штету“. У наведеној одлуци се помињу четири мерила која кумулативно морају бити испуњена како би се дошло до дефиниције жртве: 1) личност подносиоца захтева; 2) постојање штете, 3) учињени злочин који произилази из надлежности суда, 4) постојање узрочно-последичне везе између тог злочина и претрпљене штете. Имајући у виду да наведена

пресуда датира с почетка 2006. године, а да је Специјални суд за Либан почео са радом тек неколико година касније, као и одређени (макар претпостављени) ауторитет сталног Међународног кривичног суда, он је овакав изграђен став сталног Међународног кривичног суда могао, теоријски гледано, уградити у своју праксу и одлуке, до чега ипак није дошло.

Оно што карактерише статут овог суда је превасходно један уопштен, па чак и релативно оскудан приступ овом питању. У поглављу посвећеном жртвама говори се о њиховом обештећењу, али се не помињу директно општи услови да би неко пред судом добио статус жртве, што је, сматрамо, својеврсни методолошки пропуст. Додуше, Специјални суд за Либан садржи поглавље „Обештећење жртава“ у којем се наводи, између осталог, да „суд може идентификовати жртве које су претрпеле штету на основу злочина које је извршио оптужени оглашен кривим од стране суда“ (чл. 25, став 1). Пресуда трибунала у том смислу може послужити као легитимација за подношење одштетног захтева пред националним судовима или било којој другој надлежној институцији у циљу обештећења због претрпљене штете. Наведимо и податак да је у мају 2017. године у поступку учествовало више од 70 признатих жртава.

Детаљнији подаци о статусу жртава се могу пронаћи на званичном сајту суда, где се, између осталог наводи, да судија за претходни поступак утврђује које лице испуњава услове да добије статус жртве и самим тим да учествује у главном претресу. Ради се конкретно о чињеници физичких или психичких оштећења, губитка блиског лица или оштећења и губитка имовине.

ОПТУЖНИ АКТ

Садржај оптужнице коју је подигао тужилац Норман Фарел (*Norman Farrell*) је био утемељен на одређеним тврдњама које ћемо овде изнети у главним цртама.

Група организованих атентатора, на челу са првооптуженим Салимом Ајашом, је месецима пре атентата, односно од октобра 2004. године брижљиво пратила („у најмање 15 наврата“) кретање либанског премијера преко система умрежених мобилних телефона.²⁸ Активности у вези праћења Харирија одређено време пре самог атентата су изричито означене у оптужници

²⁸ У оптужници је приказан и детаљан дијаграм увезаности телефонских мрежа, односно појединих телефонских бројева. За потребе овог рада сматрамо да није нужно улазити у поједине техничке детаље шеме.

као „припремне радње“. С друге стране, поменути Салим Ајаш и Мустафа Бадредин су склопили „заверу“ у циљу извршење атентата на Харирија између 11. новембра 2004. и 14. фебруара 2005. године. Бадредин је означен као неко ко је „обезбеђивао контролу/координацију операција“, док је Ајаш био „координатор екипе за извршење убиства“. Та „екипа“ је била сачињена од Ајаша и још 5 неидентификованих лица (у оптужници означени као „S5, S6, S7, S8, S9“). Завери су се накнадно (између 22.12.2004. и дана атентата) прикључили и Хусеин Онеиси и Асад Сабра. Сва четворица оптужених су „симпатизери Хезболаха, политичке и војне организације Либана“, према наводима оптужнице.

Као један од кључних елемената наводи се да је „циљ завере, са којом су се сагласили сви њени учесници потпуно свесно, био извођење терористичког акта дизањем у ваздух значајне количине експлозивних материја на јавном месту, како би убили Харирија“.

У више тачака оптужнице се наводи више извршених кривичних дела, и то: завера у циљу вршења терористичког акта, извршење терористичког акта експлозивном направом, умишљајно убиство Рафика Харирија уз помоћ експлозивних средстава, умишљајно убиство 21 особе (поред Рафика Харирија) уз помоћ експлозивних средстава, покушај умишљајног убиства 226 особе уз помоћ експлозивних средстава. Поред тога, ту се помиње и саучесништво, и то приликом: извршења терористичког акта уз помоћ експлозивних средстава, умишљајног убиства уз помоћ експлозивних средстава, приликом умишљајног убиства 21 особе (поред Харирија) уз помоћ експлозивних средстава, и на крају приликом умишљајног убиства 226 особе уз помоћ експлозивних средстава.

Додајмо и то да се у анексу А и Б оптужнице налази целовит списак погинулих и рањених лица у атентату.

Атентат је извршен дизањем у ваздух „камиона-убице“ напуњеног са преко две тоне експлозива у самом центру Бејрута током кретања поворке председника владе Либана. Иако су остаци тела убице-камиказе пронађени на месту злочина, његов идентитет није утврђен.²⁹ Утврђено је такође да су неких 75 минута после атентата поменути Онеиси и Сабра позвали канцеларије агенције Ројтерс и Ал Џазире у размаку од неколико минута, лажно пребацујући одговорност за атентат на фиктивну исламистичку организацију „Победа и дихад у Великој Сирији“, у чије име су се

29 Није потребно посебно наглашавати у којој мери та чињеница по природи ствари отежава доказни поступак и задатак оптужбе. Ако нас сећање не vara, веома ретки (ако не и непостојећи?) су били атентати на политичаре изведени оваквом методом.

и представили. Недуго затим у току истог дана, Сабра је позвао Ал Џазиру како би у близини њених просторија она преузела видео касету на којој извесни Палестинац Абу Адас лажно преузима (под лажним именом „Мухамед“) одговорност за атентат, изјављујући том приликом да је то учињено ради подршке муџахединима Саудијске Арабије и да ће и други атентати бити накнадно извршени. Употребом претњи Онеиси и Сабра су приморали Ал Џазиру да убрзо прикаже добијену видео касету.

ТОК СУЂЕЊА У ГЛАВНИМ ЦРТАМА

С обзиром на сложеност и дужину трајања овог кривичног поступка довољно је овде навести кључне фазе и процесне радње у њиховој временској димензији како би се добила пуна слика изречене тврдње о комплексности и свим особеностима овог процеса. Узгред, та сложеност се одразила и на језичком нивоу јер је суд имао три службена језика: енглески, француски и арапски.

Одлучили смо да као почетну тачку овде узмемо 28. јун 2011. када је судија за претходни поступак потврдио оптужницу коју му је 17. јануара исте године поднео тужилац, и то против четворице оптужених на челу са већ поменутиим Салимом Ајашом. Већ 30. јуна је оптужница послата либанским властима које су имале обавезу да сачине извештај где би навели које су све мере предузели у циљу хапшења и изручења оптуженика у року од 30 дана. Та обавеза није извршена. У току те исте 2011. године су издати међународни налози за хапшење оптужених, а такође су у истом периоду жртве почеле да подносе за захтеве за учешће у поступку.

Већ почетком 2012. године је првостепено веће донело одлуку о суђењу у одсуству³⁰, а Канцеларија за одбрану је именовала одређени број заступника по службеној дужности. Крајем те исте године је другостепено веће одбило жалбе одбране на одлуку првостепеног већа које је Специјални суд за Либан огласило надлежним и легалним у овом поступку. Дакле, почев од тог момента више није било формалних, процесних препрека да суђење коначно почне.

Почетак главног претреса је првобитно био заказан за 25. март 2013. године, али га је судија за претходни поступак померио одговарајући тако позитивно на захтев одбране за одлагањем почетка поступка услед недостављања одређених доказних предмета од стране тужиоца другој страни. Та целокупна процесна

30 Очигледно вођено увидом у стварност из које се није могло очекивати (брзо) хапшење оптужених.

радња се „отегла“ током читаве те године, да би *главни претрес четворици оптужених почео тек 16. јануара 2014. године*. У међувремену је дошло до спајања поступка са још једним оптуженим (Хасан Мерхи), па је њихов број порастао на укупно пет. Међутим, после две године, у јулу 2016. године, је дошло до повлачења једног имена са оптужнице (Мустафе Бадредина, једног од команданата Хезболаха) јер је суд закључио да постоји довољно доказа који указују на његову смрт.

Тек следеће године је пред првостепеним већем почело изношење изјава жртава преко њихових правних заступника. Тај део поступка је окончан за неких 10-ак дана (28. август- 8. септембар 2017.).

Изношењем завршних речи тужиоца, одбране и правних заступника жртава током 9 дана је окончана фаза главног претреса, што је довело до повлачења судског већа како би накнадно донело пресуду. Од тог момента је прошло безмало три године, да би тек 18. августа 2020. године првостепено веће Специјалног суда за Либан којим је председавао аустралијски судија Дејвид Ре једногласно донело пресуду³¹ према којој је првооптужени Салим Ајаш оглашен кривим за убиство Рафика Харирија „ван сваке разумне сумње“ (« *beyond a reasonable doubt* », « *au-delà de tout doute raisonnable* »), док су остала тројица оптужених (Мехри, Обеиси и Собра) оглашена невиним по свим тачкама оптужнице. После још једног рочишта у новембру исте године када је тужилац захтевао казну доживотног затвора као једину „исправну и правичну“ суд је 11. децембра 2020. изрекао казну доживотног затвора за Салима Ајаша који је још увек у бекству.

За сада жалба није најављена од стране одбране, док сам статут предвиђа два основа за њено подношење: 1) грешка у погледу неког правног питања која укида пресуду, и 2) грешка у погледу утврђених чињеница која је довело до непоступања суда.

Статут је предвидео и могућност и улагања ревизије као ванредног правног лека, „уколико је откривена нека нова непозната чињеница у току првостепеног или жалбеног поступка а који би могла бити одлучујући елемент за пресуду...“ (чл. 27). Ревизију могу покренути и тужилац и осуђени, и то пред Жалбеним већем које може, ако утврди да је захтев за ревизију оправдан, или: 1) вратити предмет назад првостепеном већу, или: 2) истаћи разлог усвајања ревизије. Међутим, с обзиром на саму природу међународних кривичних судова и специфичности свих околности која прате суђења пред њима у начелу, ово ванредно правно средство пред

31 Која је према званичним судским подацима имала чак 2 641 страну.

њима ће представљати по логици ствари један више него редак изузетак.

ПРОБЛЕМИ У РАДУ СУДА И ОКО СУДА И ИЗРЕЧЕНЕ КРИТИКЕ

Проблеми у раду суда, као и они везани непосредно за сам истражни процес пре главног претреса, су се појавили доста рано. Другим речима, с обзиром на пут његовог настанка и све околности које су га пратиле, ентузијазам у стручној јавности у погледу кредибилитета суда за Либан је био доста умерен, најблаже речено. Тако на пример, француски професор Сорел (*Sorel*) размишља на следећи начин: „*Када је у питању Специјални суд за Либан имамо право да се запитамо да ли је реч о мртворођенчету*“ (*Sorel* 2011, 44).

Први основни проблем Специјалног суда за Либан се манифестовао, како смо то већ истакли, приликом његовог оснивања, нелегалним заобилажењем либанске скупштине приликом ратификације, што је резултирало својеврсним компромисом у Савету безбедности где ниједна од овлашћених држава није уложила вето приликом усвајања Резолуције 1557 (5 уздржаних), и где се овај орган, и то супротно неким ранијим резолуцијама везаним за кризу у Либану, овог пута изричито позвао на главу VII Повеље која овлашћује овај орган да предузме принудне мере у случају угрожавања мира и безбедности у свету. Поставља се питање може ли позивање на „тешку артиљерију“ метафорички говорећи, односно на главу VII Повеље ОУН, да покрије баш све мањкавости и незаконитости у процедури и правном основу за доношење одлука Савета безбедности? Сматрамо да се одговор природно намеће сам по себи.

Исто тако, крупна одступања од законитости у раду и самим тим од високих међународноправних стандарда су испољена још током деловања међународне истражне комисије. Она је, практично од самог почетка, преузела целокупну истрагу у овом случају свдећи либанске органе на улогу пуких помоћника или споредних чинилаца. Притом, не само њена велика овлашћења већ и испољена нетранспарентност у раду, као и чињеница да готово никоме није у оквиру Либана полагала рачуне за свој рад, су изазвали пажњу и критике јавности. Иако је првобитно било замишљено на основу поменуте резолуције Савета Безбедности УН да се између дотичне међународне комисије и либанских истражних органа успостави сарадња више је дошло до додељивања либанског правосуђа на

услуги Комисији него што је дошло до „сарадње“ (De Geouffre de la Pradelle 2009, 91).³² У том смислу, не сме се никако сметнути с ума да су одређена лица незаконито држана у притвору без икаквих конкретних оптужби (конкретно четворица официра), да би тек након више месеци била пуштена на слободу. То притом није био једини проблематични елемент у раду дотичне комисије.³³

С друге стране, на површину су избили и неки проблеми у раду самог судског већа. У том смислу је веома индикативно сведочење швајцарског судије и професора права на универзитету у Женеви Роберта Рота (*Robert Roth*). Ради се о личности, члану предрасправног већа суда за Либан, који је током свог двогодишњег мандата у трибуналу (2011-2013) јасно могао да уочи поједине неправилности слабости у раду суда.³⁴ Он је, наиме, указивао на *многобројне притиске на Специјални суд за Либан како би се спровело брзо суђење у одсуству, чак и науштрб права на одбрану и квалитета међународне правде* (Hazan 2021). Увидевши наведене слабости у раду суда Рот је апеловао на *мање послушничку културу* у међународном кривичном правосуђу, надајући се да се оно може *најзад еманциповати како би изборило праву независност* (Hazan 2021).

ЗАКЉУЧАК

Специјални суд за Либан ће у историји међународног кривичног права и међународног правосуђа уопште сасвим извесно заузети једно посебно место. У прилог овој тврдњи подсетимо на то да смо у оквиру овог рада више пута истакли придев „први“ када је реч о овом суду, и то по више основа: *први* међународни суд у историји који суди за тероризам; *први* међународни суд који у потпуности суди по домаћем (материјалном) праву; *први* међународни суд који је фактички настао отвореним кршењем унутрашњег права једне земље од стране Савета безбедности ОУН; *први* међународни суд пред којим се оптуженима³⁵ суди у одсуству, и на крају (али

32 Geouffre de la Pradelle, *ibidem*, стр. 91.

33 Напоменимо узред да се један од најкрупнијих инцидената у раду међународне комисије збио у октобру 2010. године када су се два истражитеља упутила у једну болницу са намером да испитају одређеног сведока. Међутим, били су врло непријатељски дочекани од стране извесног броја грађана до те мере да су им чак били отети и документи. Постојале су јаке индиције да иза овог инцидента стоји сам Хезболах.

34 Знајући да је главни претрес започео тек 2014. године, јасно је да овај судија није ни стигао до те фазе кривичног поступка.

35 Не рачунајући у основи сасвим споредан случај одсутног Мартина Бормана у Нирнбергу на листи од 24 оптуженика, кога смо већ поменули.

не и најмање битно) први међународни суд који је осудио само једног човека. Склони смо чак тврдњи да би сваки од појединачно набројаних изузетака од извесних правила или уобичајене праксе који красе или су красили међународне кривичне судове, укључујући разуме се и либански, могао бити предмет једног посебног рада и изучавања.

Међутим, када год говоримо о анализи једног судског органа, у овом случају међународног, ту се по нашем мишљењу постављају, међу свим осталима, и два кључна питања. Прво, да ли је суд оправдао сврху у смислу задовољења правде, и друго, да ли може да послужи као узор или образац другим међународним (кривичним) судовима убудуће.

У одговору на прво питање, тек делимично можемо дати позитивно мишљење. Ако узмемо, наиме, у обзир чињеницу да је овде реч о суду где је између његовог формалног настанка и изрицања пресуде прошло чак 14 године, а између подизања оптужнице и пресуде 9 година, онда је сасвим јасно да ефикасно деловање овог суда (који је узгред имао више десетина запослених и нарочито буџет од више десетина милиона евра³⁶) није његова основна карактеристика и да ту не може бити речи о суђењу „у разумном року“ према највишим међународним стандардима. Он није успео, свакако не својом кривицом, да обезбеди присуство оптужених на суђењу, што је негде нужно поступку пред њим морало одузети један битан елемент, једну битну процесну радњу, то јест могућност директног саслушања и испитивања оптужених. Овде притом и не улазимо у веродостојност пресуде коју је суд донео јер се *правна и историјска истина понекад поклањају, али су често далеко од идентичности* (Strandberg Hasselind 2020, 7). Дакле, чак и да прихватимо да је суд донео пресуду по својој професионалној савести и искреном уверењу, свега један осуђени за тежак деликт какав је тероризам мора, без обзира на значај и улогу конкретног осуђеног, изазвати један број легитимних питања, па можда и извесних сумњи у његову оправданост.

Што се пак одговора на друго питање тиче, он остаје веома магловит после једног врло специфичног искуства каквог је међународном кривичном праву „приредио“ Специјални суд за Либан. Узимајући у обзир чињеницу да он хронолошки представља последњи у низу „интернационализованих“ домаћих судова, а да су ови последњи у основи својеврсна подкатегорија међународних кривичних судова и да су током последње две деценије били

36 Према неким подацима Специјални суд за Либан је имао буџет већи него министарство правде Либана.

веома присутни на међународној сцени (Сијера Леоне, Камбоџа, Источни Тимор, Либан, итд.), онда се намеће као закључак да би у будућности прибегавање овој врсти судских органа могло бити неретко присутно. Њихов компромисни карактер кроз уважавање и домаћег и међународног елемента, уз оснивање по правилу под окриљем УН, би начелно посматрајући могао бити привлачан образац у случају неких будућих евентуалних међународних оружаних сукоба или пак унутрашњих грађанских ратова. Међутим, велико је питање, с обзиром на њихову разнородност и географску распрострањеност, да ли они могу у теорији представљати неки кохерентан, строго заокружен модел. У том смислу бисмо се вероватно могли сагласити са онима који тврде да *такви судови делују више као да попуњавају празнину него што стварају неки модел* (Sorel 2011, 37). С друге стране, поједини наши аутори тврде да *самим својим постојањем и праксом, а посебно у њих утканим компромисним решењима, ови мешовити судови чине да се строга подељеност између унутрашњих и међународних судова полако губи* (Кривокапић 2009, 62).

На крају, кад подвучемо црту, *према свом основу и структури Специјални суд за Либан има заиста међународни карактер. Али, према предмету и стварној надлежности он се не би могао сматрати самим по себи међународним судом* (Lelarge 2007, 418). Све у свему, наш став је да ће корисно искуство са међународним судом за Либан, уз све његове врлине и мане, обогатити поред праксе, и теорију међународног кривичног права барем у извесној мери, отварајући нека нова питања и хоризонте за даља истраживања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Боначић, Марин и Дијана Хрстић. 2012. „Изванредна вијећа у судовима Камбоџе : компромисним рјешењем до правде?“, *Загребачка правна ревија*, 1/2012: 35-56.
- Дајовић, Горан. 2015. *Оглед о метајуриспруденцији*, Правни факултет Универзитета у Београду.
- Келзен, Ханс. 1951. *Општа теорија права и државе*, издање „Архив за правне и друштвене науке“, Београд.
- Кривокапић, Борис, 2009. „Међународно судство данас“, *Тематски зборник радова : Српско право и међународне судске институције*, Београд: Институт за упоредно право.
- Пауновић, Милан, Борис Кривокапић и Ивана Крстић. 2021. *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у

- Београду
- Тодоровић, Драган. 2010. *Хизбулах: Божја партија*, Београд: Институт за политичке студије
- Фулер, Лон. 2001. *Моралност права*, Правни факултет Универзитета у Београду- центар за публикације.
- Чавошки, Коста. 1998. *Хаг против правде*, Београд: ИКП Никола Пашић, 1998.
- Шкулић, Милан. 2020. *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду
- Шкулић Милан (ур.) 2011. *Ратни злочини и други основни институти међународног кривичног права*, Зборник радова, АТС Београд
- De Geouffre de la Pradelle, Geoffroy. 2009. «*Tribunal pénal à caractère international, cour pénale internationale : quels enjeux pour le Liban ?*», *Les Cahiers de l'Orient*, 2009/2, N°94.
- Hasselind, Filip Strandberg. 2002. «*The International criminal trials as a site for contesting historical and political naratives : the case of Dominic Ongwen*», *Social & Legal Studies*
- Hazan, Pierre, n.d. “Swiss judge delivers harsh criticism of Lebanon tribunal”, www.justiceinfo.net, приступљено 17. маја 2021.
- Humphrey, Michael. 2011. “The Special Tribunal for Lebanon: emergency law, trauma and justice”, *Arab Studies Quarterly*, January 2011.
- Lelarge, Aurelia, 2007. «Le Tribunal spécial pour le Liban», *Annuaire français de droit international* », volume 53.
- Lounici, David, Scala, Damien. 2005. «Première décision de la Cour pénale internationale relative aux victimes: état des lieux et interrogations», *Revue internationale de droit pénal*, 2005/3, Vol. 76.
- Serra, Gianluca. 2007. “Il tribunale speciale per il Libano : dove va la giustizia internazionale penale?”, *Eurasia-Rivista di Studi Geopolitici*, n°4.
- Sorel, Jean-Marc. 2011. «Les Tribunaux pénaux internationaux – ombre et lumière d’une grande ambition», *Revue Tiers Monde*, 2011/1.
- Sur, Serge. 2004. «Le conseil de sécurité : blocage, renouveau et avenir», *Pouvoirs*, n°109, avril 2004.

Dušan Gujaničić
Institute for Political Studies, Belgrade

THE SPECIAL INTERNATIONAL CRIMINAL COURT FOR LEBANON - FROM AN ORIGINAL IDEA TO UNCONVINCING REALIZATION

Resume

The International criminal law is a branch of law that has developed considerably since two or three last decades, especially after the end of the Cold War. Many international tribunals had been founded in this period, and their task was to persecute mainly the war crimes in all their existing forms according to relevant international conventions. Among all these tribunals, where all of them are *ad hoc* tribunals with the exception of the International Criminal Court, the Special Tribunal for Lebanon occupies undoubtedly a particular place for many reasons. Its legal nature is rather a novelty within the international criminal law because of its mixed nature that was described by many authors- certain criteria admit that we can call it an international tribunal, but the others underline a certain number of its national characteristics. That was a reason that motivated the numerous authors to forge a new expression often used in legal literature nowadays- the internationalized domestic tribunals. Then, its specificity is based on a special purpose for which it has been created- the prosecution of the crime of terrorism, and not for the punishment of war crimes. Secondly, this is the first international tribunal who applies exclusively domestic criminal law, namely the Lebanese criminal law. Thirdly, there is only one accused who was sentenced by this tribunal, and this accused was sentenced in absence, which represents the unique case in the history of international tribunals, with the minor exception of Martin Bormann during the Nuremberg trial in 1946. In addition, the last specificity on this list, but not necessarily the less important, is the fact that we talk about an international tribunal that was created substantially by breaking the national Lebanese law by the Council of Security of OUN. All in all this tribunal can hardly serve as a strictly applicable pattern for international

criminal tribunals in future, but could represent certainly a good and useful experience that has contributed to diversity of international justice as well as to certain doctrinal novelties.

Keywords: international criminal law, Special Tribunal for Lebanon, international terrorism, “internationalized” tribunals, *ad hoc* justice.

* Овај рад је примљен 1. августа 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 9. августа 2021. године.